

FOLIA SELECTA

DÁNIEL ANGE: Elmélkedés Andrej Rubljev Szentháromság ikonjáról (fordította Fogarassy Eszter és Varsányi Luca)	2
KUKLAY ANTAL: Jacques Maritain a demokráciáról	11
FLORILEGIUM	
- Jacques Maritain társadalombölcseleti műveinek bibliográfiája	17

Köröm 1995 december

ELMÉLKEDÉS ANDREJ RUBLJOV SZENTHÁROMSÁG IKONJÁRÓL*

A képet Andrej Rubljov 1422-ben készítette a Szentháromságról elnevezett zágorszki templom számára.

Ikonok ikonja, legtitokzatosabb. Zárt, mint egy virág: a Boldogság útján előttünk járó sokaság könnyeinek, virrasztásainak és imáinak gyönyörű virága.

Rubljev korának kegyetlen zaklatottságából egy szemernyi keserűség sem szűrődik át az ikonon. Megbocsátás, részvét árad belőle. Vajon akkor is ilyen lenne, ha nem annak a kornak a gyötrelmeiből táplálkozna?

A királyi ajtó jobb szárnyán volt látható ez az ikon, ahol a mennyei liturgiában résztvevők bevonulnak. Az ikonok nem érthetők meg a liturgia nélkül. Színeiben, fényeiben íme összegyűjtve az Egyház, az Evangélium nagy tanítása. Ha ez előtt az ikon előtt imádkozunk, akkor az ikont övező évszázados hódolathoz csatlakozunk, és közösséget találunk testvéreinkkel, akik még ma is esténként ez előtt az ikon előtt jönnek össze imádkozni. A határok nem börtönözhetnek be. Ez az ikon mindannyiunk számára a közösség, az egység jelképe, hiszen a szeretetről beszél. Kelet és Nyugat keresztényei megvallják közös hitüket: ugyanaz a reménységük, ugyanaz a hálaadásuk és az Eucharisztiajuk.

Az ikon Ábrahámnak a három Különleges Lénnel való misztikus találkozásáról beszél.

"Az Úr megjelent neki Mamre terebintjénél, a forró napszakban a sátra bejáratánál. Ábrahám felemelte szemét, és íme három férfi állt előtte. Mihelyt meglátta őket, sátra bejáratából eléjük sietett, földig meghajolt és így szólt: Uram, ha kegyelmet találtam színed előtt, ne kerüld el szolgádat! Hozatok vizet, mossátok meg lábatokat és telepedjete le a fa alatt. Közben én hozok egy falat kenyeret, hogy felüdítsétek magatokat, aztán tovább mehettek, hiszen azért ejtettétek útba szolgátokat.

Azok így válaszoltak: Tedd, amit mondtál!"

Nézd! A kezükben vándorbot, a lábukon saru, a vállukon köpeny. Mintha már hosszú utat tett volna meg a három vándor úti ruhában. Honnan jöhetnek, hová mennek? Ó, ti, a Béke és a Tűz angyalai, kik is vagytok ti, honnan jöttök?

Te, aki hármotok szívében középen ülsz, ki vagy Te? Dicsőségbe és nagyságba öltözött Angyal, akit palástként övez a fény.

Egy háromszög rajzolódik ki, melynek alapja az asztal lapjának hátulsó széle, a csúcsa pedig a középen ülő Angyal feje. Minden öfelé irányul ő az egésznek a csúcsa. Keze pedig a három fej által képzett körív középpontjában

* Franciából fordította Fogarassy Eszter és Varsányi Luca. A szerző a karizmatikus mozgalom tagja.

nyugszik. Ez mintha egy gravitációs középpont lenne: minden oda tart - mintha ebben a pontban lenne elrejtve az ikon legmélyebb titka, s csak onnan lehetne feltárni, csak az árulhatná el értelmét.

Ó, Te, akinek csodálatos volta elbűvöl minket, de szemünket mégsem vakítja el látásod, engedd, hogy nézhessünk Téged: hosszan, nyugalommal... Te vagy a legszebb az emberek fiai között!

A színek a középső angyalban érik el maximális mélységüket. Rajta a legélénkebbek, ezért vonzza oda első pillantásra a tekintetet. Az isteni élet kék színe csak az ő köpenyén ragyog. A ruha gazdagon aláomló redőiben ez a párját ritkító kék a maga összes árnyalatában megmutatkozik. Mintha a fényjátéka lenne.

"Benne volt az Élet, és Világosság ragyog fel a sötétségből!"

Ó, Élet igéje, hármatok közül egyedül Te tetted magad sebezhetővé a mi testi szemeink előtt! Kinyilatkoztattad az örök életet, amit királyi palástod gazdagsága tükröz. Ó, a Szépség és a Gyengédség nagy Krisztusa! Utunk során egy pillanatra felragyogott dicsőséged az emberi testben. Ó, légy áldott, uram Jézus! Dicsőséged forrásához vezetsz minket, amely már a miénk is: az Atya szeretete az. Légy áldott, mert kinyilatkoztatod nekünk Azt, akinek hű tanúja vagy, és Aki felé felszáll a te örök Igened.

És most megengeded, hogy elmélyedjünk a téged gyönyörködtető áldott arc szemlélésében?

- Lásd, mennyire szép az én Atyám! Nézd Őt szemeimben!

Íme, itt van Ő. Teljesen egyenesen ül, a másik kettőtől eltérően ő nem hajol felénk. A feje fölött levő épület, és a kezében levő bot függőleges helyzete hangsúlyozza ezt a hierarchikus magatartást. A tekintete és jobb kezének mozdulata is rövid és világos parancsot fejez ki. Ő a Szeretet "uralkodója". A színei, a mozdulatai és egész méltóságteljes megjelenése mutatja, hogy Ő a Forrás. Minden Tőle ered. Tőle származik minden szentség, minden létezés. Mintha nagyra nyitott tenyere bocsátana ki mindent, mindent küldőnek, mindent ajándékozónak látszik. Milyen áttetsző a ruhája! Palástjának rózsaszínes, aranyos árnyalatai azt a hajnalt idézik, amelyet semmilyen éjjel nem homályosíthat el. Minden világosság felett való Szeplőtelen Világosság.

Hármójuk közül Ő a legszerényebb. Színei a leghaiványabbak. Nem vonzza a tekintetet. Egyetlen élénkebb színe a ragyogó kék is csak belső ruháján látszik, amelyből azonban csak egy keskeny csík villan elő. Az árnyalatoknak ezt a diszkrét visszafogottságát látván azt gondolhatnánk, hogy a többieknek alárendeltje Ő. Mi az az észrevétlen mozdulat, amely miatt ez a szelíd finomság árad lényéből? Talán Őt is hajtja valami egy Másik felé, akiben aztán minden visszavisz minket őhozzá? A szelídség fuvallata érinti az Atya arcát, mintha a nevéen szólítana valakit: figyelj!

- Te a gyermekem vagy, az én Szeretett Fiam!

Titkodat, a legbensőbbet kinyilatkoztattad nekünk: szeretett Gyermekedet, akit öröktől fogva szülsz. Az életet, ami a tiéd, Neki adod. Kimeríthetetlen

termékenységedből származik minden élet. Áldalak Atyám, egek és föld ura! Titkaidat megmutattad a kicsinyeknek.

És most, szeretett Fiú, mondd, ki az, aki felé fordulsz, kinek nyílnak meg karjaid, ki felé dőlt meg a botod... ki van a te balodon? És te, Abba, kin nyugszik most tekinteted? Őrajta. Nem vagytok tehát egyedül? Valaki osztozik a boldogságokban?

A harmadik angyalt itt látjuk leeresztett karokkal. A homorú vonalak csodás befogadóképességre utalnak. Mintha valamiképpen a másik kettő erős vonzásában élne. Hatalmas görbe vonal a teste, odahajlás a másik kettő felé. Mintha a többitől kapna mindent, és tőlük várna mindent. Vajon ő a legvédtelenebb? Vagy ő az, aki leginkább kész hallgatni és befogadni azt, amit a kettő mond egymásnak? Vajon vissza akar húzódni, egészen háttérbe akar szorulni? Nem ismerünk rá magatartásáról? Önmagáról beszél! Szinte légies! A három közül a legszárnyalóbb! Nemde a szélfuvallatra emlékeztet?! De honnan jött és hová megy?

"Egyszeriben az égből nagy zaj támadt, mint egy hatalmas szélvihar, s betöltötte a házat."

A nyúlánk testet átjáró remegés nem olyan, mintha egy hatalmas lángnyelv lenne? De miféle tűzből származik?

"A trónustól villámok, hangok, mennydörgés jő. Hét lángnyelv ragyog előtte: Isten hét lelke."

A fényes, zöld, redős köntöst egyedül Ő hordja a Három közül. Milyen nagy tisztaság! Nemde egy tisztavízű hegyiforráshoz hasonló, amely köpenye dús redőiben hullik alá?!

Hol lehet a forrása?

"Az angyal elvezet az Élet Vizéhez, mely tiszta, mint a kristály, és Isten és a Bárány trónusából fakad."

De hát mi a neved?

Ne faggasd, nem szeret magáról beszélni. De hogy mindezt megértsd, nézd a tekinteteknek ezt a nagyszerű játékát. A Fiú az Atya felé irányítja a tekintetét, az Atya a Szentlélekre, a Lélek pedig elfordítja másfelé. Nemde a Szentlelket nézve látja az Atya a Fiút és a világot? Mikor a szeretet ilyen túlcsonduló, hol és hogyan fejeződhetne ki másképpen, mint a szemek muzsikájában, ami csupa figyelés és hallgatás. Íme a Lélek: ilyen az arca. Egy arc, amely szinte már csak tekintet. Megrázó, kristályos tekintet, ami túl alázatos a hódításhoz. Szegény, nagyon-nagyon egyszerű tekintet: nem is tud másképpen nézni, csak olyan nyugalommal, mint ahogy a sirály az óceán vizére száll.

Ő a Fényesség Fia, ő a Szeretet Atyja! Szeretetetek oly gyengéd hát, hogy csak ezzel az örök tekintettel tudjátok kifejezni, amelyből minden kiderül, amelyben minden énekel meg-hallgattatik és odaadatik... egyszeriben és csöndben?!

"Te csönd vagy, mert te vagy a szeretet ujjongása!"

Megnéztük, megkérdeztük és meghallgattuk a három angyalt. Az ikonon mindegyiknek saját személyisége van. A különbségeket a testtartás és a színek emelik ki. Eredetiségük vajon nem nyomja el egységüket? Nem! Minden felfoghatatlan egységükről beszél.

Először is a színek. A színek különbözőképpen vannak megosztva rajtuk szerepük szerint, de azért mégis ugyanazokról a színekről van szó. A kék az ég színe, és az isteni élet jele. Különböző mértékben van elosztva a három angyal között: Egy halványabb kék jelenik meg a szárnyaik hajlatában. A két oldalsó angyalnak a belső ruháját színezi. Bőségesen jut a Fiú köpenyére is. A kék ugyan belső a szélső angyaloknál de külső a középsőn, ez is mutatja, hogy általa az isteni élet mintegy kiáradt. A Fiú ruhája ezt sugallja: „Atyámtól jövök, akinek gazdagságát magamévá tettem, hogy kinyilatkoztassam és odaadhassam azoknak, akik még messze járnak.”

Az Atya. Köntösének szép redői eltakarják karjának vonalait és mozdulatát. Egyedül a kezek tűnnek ki ebből a selyem világból. Diszkrét, nem kihívó: Ilyen a szeretet, amely soha nem erőlteti ránk magát. Benne minden ahhoz vezet, kinek missziója mindezek kinyilatkoztatása.

Ahogy a színek egyesülnek a fehérben, úgy a ruhájukon variálódó színárnyalatok is harmóniában vannak aranyszínű glóriájukkal. Ez az arany a végtelen istenséget jelképezi. A háromszöget alkotó három glória mint három nap ragyog. A pálcák a királyi hatalom jelképei, csak az elhajlás szögében különböznek.

De leginkább az arcukat figyeld! Nem téveszthetjük össze ugyan, mégis annyira hasonlítanak, hogy szinte felcserélhetők. Mindig boldogok és fiatalok voltak. Hivatásuk a szeretet. Együttesük egy szabályos kört alkot, amely megfoghatatlan módon hordozza magában a tökéletességet és a teljességet. Az ikon nemcsak az egyes személyeket mutatja be egyediségükben, hanem egy csodás közösséget, mely örök párbeszédben és bensőséges kapcsolatban él.

Hogy megértsük, figyeljük meg a vonalakat, a formákat fantasztikus harmóniáját! Geometriai alakzatok - négyszögek, háromszögek, keresztek - építik fel a kompozíciót, rendet és fegyelmet biztosítanak. De a feszesnek tűnő formák közé életet és légyságot visz a szabad kifejező erő.

Egy részlet: A középső angyal feje enyhén balra dől a középvonalhoz képest. De az asztal közepétől kicsit jobbra elhelyezett kehely helyreállítja az egyensúlyt.

Különböző koncentrikus körök adják végül az ikon teljességét. De ezek nem statikusak, az angyalok sem merevek. Felfedezted, hogy két körkörös mozgás látható, ami egyiküket a másikuk felé sodorja? Az első kört a botok egyre hangsúlyozottabb jobbra dőlése jelöli ki. Ez az Atya nyitott tenyerénél kezdődik, keresztül halad a Fiú jobb kezén és a Lélek jobbáiban állapodik meg. Ez az első mozgás a Lélekben teljeseedik ki. De nem! Mert ez a kiinduló pontja egy másik, ellentétes irányú körmozgásnak. Ez a jobb oldali angyal bal lábától indulva a két fej balra hajlásában bontakozik ki, és az Atya egyenes fejtartásában ér véget.

A hegyet és a fát mintha egy nagy szél fújná. A Lélek és a Fiú éppen ebbe a megingathatatlan vonulatba kapcsolódnak bele, amely a Lélekből fakad és megpihen az Atyában. A Fiút és a Lelket átjáró mozgás ki felé haladna, ha nem Ő felé? Íme, itt van a Fiú egész élete: teljességben az Atyában és elrejtve a Lélekben.

Két átlós vonulat is segít ezt megérteni. Az egyiket a hegy, a fa és a baloldali angyal feje képezi, a másikat a ház és a jobboldali angyal tekintetének tengelye. A kettő éppen a középső angyal szemének magasságában kereszteződik.

Fények Ünnepe! Minden dalol és kiált örömeiben. Örömujjongás, mert itt az Egyik a Másikért létezik...És milyen csodás nyugalom árad! Minden békés. Mindenki a közösen megélt örömben találja meg nyugalmaát. Fenséges Béke! Végtelen. Ki vagy Te?

- Az egyszerűség, az alázat.

Igen, mindegyik a másik bensőjében él. Csillogó kristály, a másik fényétől megcsillanó, ahogy egymás között? Akkor is sebezhetően, fegyvertelen szelídségben jelennének meg az emberek előtt.

A három Vándor, akik Mamré hegyénél megjelentek, felcsillantanak valamit az Ő Hazájukból. Feltárták neveiket. Mindegyikük a másik nevét bírta ránk, és ezzel a másik titkát. Lenne-e még mondanivalójuk a számunkra?

Egy sziklás hegy, egy megdőlt fa, egy épülő ház, szárnyak kereszteződése, egy diszkrét jelenlét. Van-e számunkra még mondanivalójuk?

Vajon miért van még más is a képen: egy asztal, egy kehely? Miért nem csak ők hárman?

Miről beszélgettek ti, akik örökké hallgatjátok egymást?

- A mi rejtett kertünkben élve miért ne nyitnánk meg azt mások számára is?

Nem úgy tűnik, mintha a kiterjesztett szárnyak egy falat alkotnának, mélységes bensőségességük szentségtartóját? A szárnyak játéka a láthatatlan angyalvilágot jelenti. A testek sem egészen emberi léptékűek. Láthatólag nincs semmi súlyuk. Lábaik is csak éppen hogy érintik a lépcsők síkját. A perspektívák valahogy légiessé teszik a képet. Az alakokat nem látjuk sem profilból, sem szemből. Könnyedek, finomak.

Az angyalok nagy testvéreink. Szeretett testvéreink dicsőítő hivatásukban. Megosztják adorálásuk örömeit. Az Isten arcát szinte a kezükben tartják. Ezt az Arcot szemlélik folyton, ebben hordoznak bennünket is.

A hegy az anyagi világot jelképezi súlyosságával és homályával, és ugyanakkor sugallja a hegycsúcsok békéjét és csendjét, ahol az Úr szeret táplálni bennünket Igéje csendességében.

A Paradicsom fája van az ikon közepén, akár az igazi Paradicsomban. Már jön a Fiú, hogy megpihenjen annak árnyékában.

Az asztal a Földet jelképezi. Téglalap alakú, és sarkai a négy világtáj felé néznek. Középen a kehely mint egy virág. Egy szőlőfürt van benne. A Föld megadja gyümölcsét. Az egész Teremtett Világ elhozza ajándékait. Ez egy Földasztal ahonnan Isten táplálja az embert. Az Atya keze teremtő mozdulatot

mutat. Ez virágoztatja ki a kehely-virágot. Kissé nyitott kéz, mintha onnan küldené sugarait. Mindig ott van, hogy a dolgokat a létben tartsa. A Teremtés folyamatos, mindig jelenvaló.

De ezen a földön nyugszik a Fiú keze is. Kissé nyitott ujjai mutatják, hogy tanít, formál a maga képmására.

A Lélek keze is nyugodtan fekszik, mint a galamb a teremtett vizek felett. Nézzük meg a középső angyal fejének helyzetét a másik kettőhöz képest. Ez a fej egy háromszög csúcsa, melynek alapja az asztal hátsó éle, ez a fej a teremtéshez vonzódik.

A másik háromszögből csak a csúcsa, a Fiú feje látható, amint kiemelkedik a három közül. Egyedül ő mártózik meg a mi világunkban, amelyben fák, házak és sziklák vannak, hogy ennek a szívévé váljon és beemelje hármójuk belső életébe. Az egész világot ellenállhatatlan erővel vonja magához. A hegy, a fa és a szárnyak is ennek a vonzásnak az irányába dőlnek.

Milyen szép ez a szeretetünnep, melyet örökké ülnek! Az egész világ ennek a ritmusára lüktet. Úgy tűnik, ezzel mindent véghezvittek. De vajon nem hiányzik-e valaki e remekműből? Mi is játszódhat le köztük?

"Alkossunk embert saját képmásunkra!"

Vajon mi ábrázolja az embert az ikonon, ha nem a Fiú arca? De mind a három arc az emberről beszél. Nézd ezeket a szép fiatal testeket, amelyek egyesítik a férfi erejét és a nő báját. Egyszerre nőies és férfias arcok. Istenben e két nem közti különbség nem mosódott el. Egységben, fönséges harmóniában vannak. Ezek a légies testek Ádám testének áttetszőségét és majdan feltámadó testünk áttetsző könnyedségét idézik.

A ház. Az Éva által jelképezett Egyház a világ keletkezése óta áll. Ajtajaablaka tárva-nyitva. Mint Noé bárkája, mely befogad minden teremtményt az ég és a föld szövetségébe.

A kontúrokból egy nyolcszög rajzolódik ki: a zsámolyok, az angyalok háta, a ház és a hegyek vonulata. A hetedik nap pihenésében az egész teremtés benne foglaltatik. Ők hárman pihennek. A világ hajnalának ragyogásában szemlélik szeretetük művét, mely a Fiú keze nyomán a Lélekből fakadt. Boldogok.

"Isten látta, hogy mindez jó."

Nem ütnek szíven ezek a komolyságtól áthatott, majdhogynem szomorú arcok? Istenem, mi történhetett? Mi árnyékolja be ragyogó arcokat?

A ti hangotokat halljuk visszhangzani a sivatagban?

"Ádám, Ádám! Hol vagy? Hol vagy? Miért félsz? Miért rejtőzöl el? Mit tettél?" Mi ez a fájdalmas hasadás?

Az ellenség műve az. Ádámban annyira eltorzultak volna arcvonásaitok, hogy nem tükrözik többé a ti fényességeteket?

Azt gondolhatnánk, hogy az emberi szív minden gyötrelme a ti szívetek mélyébe is belehasít: hogy a rossz fáj nektek.

Mit feleltek a kérdéseinkre? Egy a választotok:

- Nézz!

Az ikon közepén egy kehely van. Egyszerű, szegényes tárgy. Tisztán és világosan kiválik az asztal - a mi földünk - közepéből. Az angyalok kettős mozdulata körülötte forog. Hármójuk körének a közepe. Felé irányul a kezük. Miközben arcukat egymás felé fordítják, tekintetüket az előttük levő kehelyre szegezik.

A legfrissebb festékréteg alatt - amely egy szőlőfürtöt ábrázol - felfedezték az eredetit: egy bárányt. Kipréselt szőlő, összetört test, kiontott vér.

Hogy-hogy ott van már, mielőtt még emberré lett volna a Fiú? Az Atya a kelyhet mutatja neki. Diszkrét, majdnem félénk gesztus. De azért világos és jól érthető. Több mint parancs: kívánság, hívás.

A három közül az egyik Megváltó lesz. Ez a megrázó elhatározás most itt látható csodálkozó szemeink előtt.

- Te, boldogságom, te fogod tükrözni az én arcomat, mert te vagy az én Fiam. Ki más tudná újra formálni Ádám szívét? A Fiú megértette.

Nézd, milyen beleegyezően hajtja le a fejét. Egész bensője azt mondja:

- Ámen. íme, itt vagyok. Legyen nekem a te akaratod szerint.

Két kinyújtott ujjá az isteni liturgiára utal, a megtestesülés titkát idézi: kettős természet egy személyben.

Az Atya most a Lélekre tekint, mintha azt mondaná neki:

- Menj te is! Árnyékold be egy asszony méhét és adj neki a te engedelmességedből, hogy kész legyen Fiam befogadására. Szerénységed, csendes szereteted hívja elő belőle a fenntartás nélküli igent. Legfőképp pedig bízd rá Fiamat, hogy általa sokaknak legyen testvérévé. Nevezze őt Jéсуának.

Nem találsz úgy, hogy vonásainak finomságában van valami az anyai gyengédségből? Mária a Lélek templomává lett.

És te, Jézus - mivel ezentúl ez lesz a neved -, miért öltöztél bíborba, mint egy taposómunkás a présházban?

- Egyedül tapostam a szőlőt a kádban. Népeemből senki sem volt velem.

Kitaláltad már, hogy miért hajlik a fa a Fiú felé? Magához szeretné őt vonni, mint legszebb gyümölcsét. Egyedül ez az alkonyati fényben álló fa mondhat valamit hármójuk legtitkosabb életéről. Ezt a titkot jelképezendő, a kereszt nincs megrajzolva sehol az ikonon. Helyenként felsejlik, finoman kirajzolódik, mint a három angyal által alkotott kör. A szeretet élő tengelyeként egy függőleges vonal köti össze a fát, a Fiú fejét, a kelyhet, a négyszögletű ereklyetartót, s végül a szilárd földbe hatol. A vízszintes tengely a szélső angyalok vállán nyugszik. A Fiú mellkasán keresztezik egymást:

- Atyám, kezedbe ajánlom a lelkemet.

Tudod már, hogy mit jelent számukra a Lélek?

Abban az órában, amikor a Gonosz összes erői a Fiúra szabadulnak, hogy elszakítsák őt az Atyától, a Lélek annyira erős kapcsolatot képez közöttük, hogy a világon senki sem képes őket szétválasztani.

Érted már ezeket a nagy, nyitott kezeket, melyek oly régóta mozdulatlanok? Szélesre tárva várnak, hogy legyen időd meríteni belőlük Élő vizet, amely a vérrel együtt folyik. Lélek, amely a Fiú vére árán adatott meg neked.

Még egyszer, utoljára, nézd a Bárányt. Egy mosoly sejlik fel az arcán. Hallgasd őt:

- El tudsz fogadni ekkora szeretetet tőlem? Húsvét csendes hajnala.

Újból itt vannak előttünk mind a hárman. Mi történik most közöttük?

- Áldott légy, Atyám! Szentséges Lelked által felemelté. Íme, újból veled vagyok. Abba! Itt vagyok! Én is, és a gyermekeid is, akiket nekem adtál.

Te, aki nézed őket, vess egy pillantást a Fiú kezére! Mintha mindent ez tartana, foglalna magába. Minden bevégeztetett, és mégsem ért véget semmi! Számára minden bevégeztetett, de nem a testvérei számára.

Tekintsünk az ikonra! Előttünk az ember történetének nagy fordulópontja. Tanácskoznak. Hogyan fejezzék be a Fiú művét? A megszentelés művét.

Nézd a jobboldali angyalt! Milyen fogékonyságot, szelíd engedelmességet mutat a testtartása. Teljes valójában készen áll a rábízandó mű elvégzésére.

Még mindig lenyűgöz a Fiúnak ez a kettős mozdulata! Feje az Atya felé hajlik, mint akitől kapni akar valamit. Mellkasa a Lélek felé nyílik, mintha küldené őt. A jobboldali angyal felé irányuló jobb keze pedig mintha a baloldali angyal kézmozdulatát venné át. Talán az Atya neki is megadja a Lélek kiárasztásának képességét? Saját hatalmából ad neki, hogy így együtt adják a Lelket a világnak?

- Fiam nevében, menj! Azokért küldelek, akiket vére árán megnyert magának. Vezesd el őket a teljes igazságra! Szenteld meg őket Fiamban, az Igazságban!

Nézd még egy kicsit a jobboldali angyalt! Tekintete mintha egy távolinak tűnő, és mégis közeli mélységbe merülne. Testét is ellenállhatatlan erővel húzza valami a tekintete irányába. Mi lehet előtte az az úr, amely felé karcsú alakja lendül?

Az ikonon az Eucharisztia kelyhe virágzik az Ige asztalán. Négyszögletes alakja a négy evangéliumot idézi. A terítő fehérsége az Örömhír örök tisztasága. A nekünk kiszolgáltató test az Ige utolsó virága. Az Ige táplálékká válik. A kelyhet átszelő függőleges vonal a fa utolsó ágához vezet. Az Eucharisztia a paradicsombéli fa éltető gyümölcse, amely most már mindenkiért odaadatik.

Marad egy látszólag jelentéktelen részlet: Mi az a kis négyszög ott az asztal előtt?

Ez egy nyílás az oltáron, amely a mártírok ereklyéit tartalmazza. Az Úr teste testvérei feláldozott testén ajánltatik fel. Szenvedésük értelme keveredik az övével, és egyetlen szeretetáldozat lesz belőle. Ők a Völegény megsebzett barátai, akik azt hirdetik, hogy Jézus egyedül be tudja tölteni egy ember szívét az életre épp úgy, mint a halálra.

Most boldog az Atya. Tényleg neked örül. Nézd a fejét, amely feléd hajlik. Hagyjad magad Jézussal együtt megölelni, hagyjad, hogy erős karja magához

szorítson, hosszasan, mindörökre. Hallgasd, amiket az ajka suttog! Ezeket a szavakat most Neked mondja:

- A Fiam vagy, ma szültelek.

És gyengéden hozzáteszi:

Téged, Jézus.

És íme, karjaidat az Atya felé tárod, és minden megmozdul benned, hogy válaszolj neki:

- Abba! Abba!

A gyermekévé tetted magad, és az is vagy.

Figyeld még, amit mondok: Az ország nincs messze. A szívedhez vezető út végén van. De nem neked kell megtenned utat. Ők azok, akik útra keltek. Látod-e földre támasztott vándorbotjukat? Úton vannak feléd az örökkévalóságból.

A perspektívák felborítása meghökkentő közelséget eredményez. Mivel minden eltűnik a messzeségben, és minden kinyílik az előtérben, olyan, mintha az ikon a szemlélő felé haladna.

Hagyjad, hogy elérjenek téged. Ott, ahová magad sem vagy képes eljutni. Abban a magányban, ahol senki sem képes utánad menni, és amelytől te magad is szenvedsz.

Te a Szentháromságban lakozol, és a Szentháromság benned lakozik. Szállást adsz Neki, és Ő szállást ad neked.

Ne felejtse el ezt a benned lüktető életet! Olyan törékeny!

Ne tömd el ezt a benned fakadó forrást! Olyan csendes.

Ne oltsd el ezt a benned meggyúlt lángot! Olyan pislákoló!

Engedd meg, hogy a Három Vendég elhintse benned a magot!

Engedd, hogy megüljék benned Szeretetünnepüket, egységük nagy liturgiáját! Hagyjad, hogy beléd áramoljon éltető nedvük!

Ez a Mennyek Országga tebenned.

JACQUES MARITAIN A DEMOKRÁCIÁRÓL*

Rónai György 1962-ben a nyolcvanéves Jacques Maritaint köszöntő cikkében a nagy keresztény gondolkodót "modern egyházatyának" nevezte.¹ Valóban, senki sem gyakorolt írásaival olyan mély hatást a húszadik század katolikus egyházára, mint ez a konvertita francia filozófus, aki szilárd létbölcseleti szemléletével rendkívüli érzékenységgel reagált kora minden problémájára. Miközben Ottaviani bíboros, a Szent Officium, a Hittani Kongregáció prefektusa gyanakodva figyeli társadalombölcseleti műveit, s indexre tételüket fontolgatja, későbbi bíboros társa, Montini milánói érsek olaszra fordítja írásait, majd VI. Pál pápaként a II. Vatikáni Zsinat konzultorává teszi, s külön követeit küldi el hozzá Toulouse-ba, hogy írásbeli véleményét kérje a világiak szerepéről az egyházban.

Az ateista, radikális sorbonne-i egyetemi hallgató tanulmányai befejeztével Bergson tanítványa lesz, majd megkeresztelkedve fölfedezi Aquinói Szent Tamást, hogy aztán egész életén át az ő szellemében dolgozzék. A Párizs melletti meudon-i háza a két világháború között Franciaország egyik szellemi központja lett. Innen hívják meg ismételten a Princeton Egyetemre, ahonnan professzori munkája mellett rendszeres rádióüzeneteket küld a megszállt Franciaországba. A háború után négy évig Párizs vatikáni nagykövete volt. Felesége, Raissa halála után 1960-ban a Foucauld-féle kis testvérek toulouse-i házába költözött, s ott élt 1973-ban bekövetkezett haláláig, először mint megbecsült vendég, majd mint novícius, végül mint fogadalmas rendtag. A Maritain házaspár sírja egy elzászi kis falucska, Kolbsheim temetőjében van. Évtizedeken át hónapokat töltöttek és dolgoztak itt keresztlányuk, a hatásukra megtért Antoinette Grunelius kastélyában. Ma a kastély melléképületében működik a Maritain Archívum és Tanulmányi Központ. Itt adják ki a Maritain házaspár tizenöt kötetre tervezett összes műveit, amelyekből eddig tizenhárom - talán már tizennégy - jelent meg, kötetenként 1200 oldal terjedelemben.³

A szorosan vett létbölcseleten kívül Maritain munkássága kiterjedt az ismeretelmélet, erkölcsbölcselet, történelem- és művészetfilozófia, teológia és társadalombölcselet területére.

Jacques Maritain 1937 elején járt Magyarországon. Az Iparművészeti Múzeum aulájában tartott előadást Cselekvés és szemlélődés címmel.⁴ 1948-ig a Vigília szinte minden számában olvashattunk tőle vagy róla szóló írásokat. A diktatórikus rendszerek fölötti bírálata miatt a fordulat éve után a tiltott szerzők listájára került, s csupán 1964-től jelent meg tőle néhány részlet egyetemi filozófiai szöveggyűjteményekben.⁵ Egyik társadalombölcseleti főműve az

* Elhangzott 1995. október 7-én a Magyar Jacques Maritain Egyesület, a KÉSZ és a Páneurópai Unió miskolci tagozata által rendezett Demokrácia és a helyi demokráciák című konferencián.

Humanisme intégral, Az igazi humanizmus magyar fordítása gépelt formában járt kézről-kézre, s mai napig várja kiadóját, hogy a reprintek társaságában segítsen betölteni a vasfüggöny által okozott szellemi űrt.⁶

"A demokrácia nemcsak az egyik legfontosabb kérdése a politikai filozófiának, hanem talán a legközpontibb problémája is, amely felé az összes többi szál összefut, s amely egyúttal a kulcsa is a többinek, amelyek nélkül azonban nem oldható meg ő sem." írja Henry Bars J. Maritain politikai nézeteit összefoglaló alapvető munkájában.⁷

J. Maritain felfogásában a demokrácia többet jelent, mint egy bizonyos államformát, vagy politikai rendszert, kormányzási stílust. Szerinte a demokrácia "először is és mindenképp előtérbe szellemi állapotot, az emberi élet általános filozófiáját jelenti." Ennek az emberképnek az alapján vázolja fel írásaiban egy valódi demokrácia eszményét és különbözteti meg a történelmi demokráciáktól és az eltérő emberképen alapuló demokráciaeszményektől.

Tágabb értelemben a demokrácia modern felfogása" nem zár ki eleve semmiféle olyan uralmat vagy államformát, melyet a klasszikus hagyomány törvényesnek ismer el, vagyis összeegyeztethetőnek tart az emberi méltósággal. Monarchikus kormányzat is lehet ezek szerint demokratikus, amennyiben alkalmazkodik e szellemi állapothoz és e bölcsélet elveihez. Ám mihelyt a történelmi körülmények erre lehetőséget nyújtottak, a demokratikus gondolat lendülete, mint legtermészetesebb megvalósulási formája felé, önként megindult a kormányzás ama demokratikusnak nevezett módozata felé, melynek lényege Ábrahám Lincoln szerint: 'a népnek a nép által és a népért való kormányzása.'⁹

J. Maritain a szoros értelemben vett demokráciának három típusát különbözteti meg: a kollektivistamarxista demokráciát, az individualista-liberális demokráciát és a keresztény-perszonalista, organikus, szerves demokráciát.

Miközben J. Maritain ma már elfogadhatatlannak tartja a középkor születési előjogokon alapuló társadalmi rendjét, valamint a barokk kortól máig létező osztálykülönbségeket, elutasítja a marxista egalitarizmust is, mely az egyenlőség matematikáját vetíti az emberre". Az emberek azonban nem matematikai egységek, amelyek egymással akár föl is cserélhetők; az emberek különböző személyiségek, akiket életkörülményeik és szabadságuk különböző fokokra helyeztek: így létrejöhetnek különbözőségek természetüknél fogva is, mert az egyik erre képes, a másik arra, és létrejöhetnek szociális-rangbeli, vagyonbeli, befolyásbeli és egyéb különbségek is, amelyek egymással interferálnak és kölcsönösen föltételezik egymást. Ebben az értelemben pedig megállapítható, hogy az emberek nem egyenlőek, és soha nem is lesznek azok. Másrészt azonban minden egyes ember: személyiség, azaz spirituális lény, egy világegyetem önmagában is. Ugyanazok az alapjogai vannak tehát, mint a többi embernek, megvan a joga nevezetesen arra is, hogy a többi ember ugyanúgy kezelje, mint felebarátját, mert nemcsak biológiailag tartozik ugyanabba a családba, hanem szellemileg is, jogosult tehát a szeretetre és a tiszteletadásra. Ez a joga a természetén alapszik, de ezt a jogot csak az evangélium tárta föl: az emberi nem

egysége keresztény kifejezés és az emberek közötti természetes egyenlőség legigazibb neve."¹⁰

Az individualista-liberális demokrácia eszméjét Rousseau fogalmazta meg. Ennek alapja az, hogy minden ember szabadnak születik, vagyis születésénél fogva a szabadság birtokának élvezetében van. S mivel mindenki szabadnak születik, ezért csak saját magának tartozik engedelmességgel.

J. Maritain szerint azonban az ember nem születik szabadnak, csupán abban az értelemben, hogy megvan benne a természetes vágy a szabadság után, melyet el kell nyernie. Ez a szabadság nem a szabad akaratot, a választás szabadságát jelenti, hanem az ember természetének független birtoklását, az emberi személy autonómiáját, nem Kant-i, hanem Szent Pál-i értelemben, az ember kiteljesedését képességeinek teljes kibontakozásában, a tökéletes ismeretben és szeretetben. Ez a végső szabadság, a beteljesültség szabadsága feltételezi a szabad akaratot, de lényegileg különbözik tőle: forrása és mértéke maga a Lét Teljessége, Aki szükségszerűen létezik az önismerés és önakarás végtelen tökéletességével, végtelen bensőségével, spontaneitásával.

A fentebbi két - marxista és liberális - demokrácia-eszme belső ellentmondása, hogy igazságos és jogi alapokon álló, az emberi méltóságot és polgári barátságot szeretnének építeni úgy, hogy közben elutasítanak mindent, ami bennük a jognak, a személyiségnek legfőbb alapját képező transzcendencia legkisebb nyoma lenne. Röviden: felfokozottan emberiek akarnak lenni, miközben gyakorlatilag ateisták.

Maritain szerint adva van egy valódi demokrácia lehetősége is, s ez a személy és a közösség együttes műve, egy organikus, közösségi-perszonalista demokrácia, s e felé tart a történelem fölfelé irányuló mozgása minden zsákutca és hullámvölgy ellenére.

Amint az egalitáriánus és liberális demokrácia-felfogás kritikájából már kitűnt, a szerves demokrácia alapját Maritain az emberi személy evangéliumi felfogásában látja, annyira, hogy megállapítása szerint a modern demokráciák mégoly tökéletlen formái is pozitív tartalmukban evangéliumi gyökerekből táplálkoznak.

"Megállapíthatjuk - írja -, hogy az evangéliumi ösztönzés rejtelmes munkája révén a profán tudat ráésmélt arra, hogy az emberi történelem nem meddő körforgás, hanem célja és iránya van." Az emberi haladásba vetett hit evangéliumi örökség.

"Az evangéliumi ösztönzés hatására a profán tudat ráésmélt az emberi személyiség méltóságára, s megértette, hogy e személyiség tagja ugyan az államnak, de szellemi szabadságának sérthetetlen misztériuma és abszolút javakra hivatottsága folytán túl is emelkedik az államon. Az állam létének értelme nem egyéb, mint az, hogy segítse az embert e javak megszerzésében, s valóban emberhez méltó életet biztosítson neki."

"Az evangélium ösztönzésére a profán tudat fölfedezte a nép és az egyetemes emberiség tagját képező ember méltóságát... Az egyetemes emberiség

tagjává lett ember tudja, hogy eljött az ő kora, de csak úgy jöhet el valóban, ha előbb legyőzi a totalitárius törekvések rombolásait, s ellenáll falánkságuknak; s azt is tudja, hogy az örökletesen uralkodó és haszonélvező kaszt, osztály vagy faj eszméjét föl kell váltania a jogokban és munkában egyenlő szabad emberek közösségének, s a szellem és a munka amaz elitjének, mely a népből emelkedik ki, de nem különíti el magát a néptől, hanem valósággal a nép életerőinek virága és díszé".

"Az evangélium titkos ihletésére a profán tudat ráeszmélt arra, hogy kormányzóinak tekintélye, éppen mert az emberi természet alkotójától ered, szabad és kormányzóiktól független emberekhez szól, s a kormányzottak beleegyezésével működik. A tekintély rendelkezései lelkiismeretben köteleznek, mert a tekintély forrása Isten, de éppen mert a tekintély forrása Isten, nem pedig az ember, semmiféle embernek és semmiféle emberi csoportnak nincs joga önmagánál fogva más embereknek parancsolni... Természetellenes tehát, hogy az emberek a politikai hatalom közönséges eszközei legyenek - eszközei egy diktátornak, egyetlen embernek, szemközt egy megszervezett rabszolganyájjal, vagy eszközei egy atyáskodó hatalomnak, szemközt egy gyereksereggel."¹¹

Szemben a machiavellizmussal, a keresztény humanizmus öröksége a felismerés, hogy a politika az erkölcstől függ, hogy szabad emberek közössége nem állhat fönn másként, csak ha szellemi alapja a jog.

"A profán tudat evangéliumi nyeresége a szabadság értelmének fölismerése, és a meggyőződés, hogy az emberi társadalmak haladása az emberi természetüknek és hivatásuknak megfelelő szabadság meghódításának útja."

"A profán tudat világosan látja már, hogy az evilági, s mind társadalmi, mind politikai rendben a szociális közösség alkotó tényezője, köteleke és lelke nemcsak az a polgárok közötti megbecsülő barátság, melyről az antik filozófusok beszélnek - aminek egyébként az

igazságosság uralma a föltétele -, mert maga a polgártársi barátság sem érvényesülhet a társadalmi közösségben, ha nem járja át egy erősebb és egyetemesebb érzés: a felebaráti szeretet; s ha testvériséggé nemesedve nem árad túl az egyes társadalmi közösségeken az egész emberiségre."¹²

Ezek az evangéliumi igazságok természetes igazságok, melyek azonban csak az evangélium fényében váltak evidenssé és érlelődtek meg a modern ember tudatában. Mert "van az emberekben egymás iránti természetes szeretet. A felebarát természetfeletti szeretete föltételezi ezt a szeretetet, és megfordítva: ennek a természetes szeretetnek szüksége van a természetfölötti szeretetre, hogy el ne fajuljon. Szüksége van a természetfölötti szeretetre és a hit fényére is. Ennek a hitnek a fényében a történelem folyamán először a keresztény ember élte át az emberiség egységét, egységünket az Ádámtól való közös eredésünkben, a Krisztustól való megváltottságunkban és Isten színe látására való rendeltetésünkben."¹³ Ezért írhatta Bergson: "A demokrácia lényege evangéliumi, és mozzatója a szeretet".

"Az igazi demokrácia paradoxon - írja Maritain - kihívása a hálátlan és megsebzett emberi természetnek, de ugyanakkor a természet becsvágyait és nagyságra való képességeit is mozgósítja. A demokratikus eszmény, s a 'demokratikus lelkiállapot - mint Bergson írja - hatalmas erőfeszítés a természet ellenében': ami távolról sem azt jelenti, hogy a természettel ellentétesen; - erőfeszítés a természet fölemelésére, szoros kapcsolatban az igazságosság és az értelem minél teljesebb kibontakoztatásával, aminek a történelemben az evangéliumi kovász hatására kell végbemennie; erőfeszítés, mely arra törekszik, hogy az evilági rend a maga sajátos jellegében, a civilizáció mozgásában emelkedjék magasra."¹⁴

Ezek az evangéliumi ihletésű erők az organikus demokratikus államformában öltenek testet. "A közkeletű szólam a demokratikus államformát úgy határozza meg, mint a nép szuverenitásának uralmát. E fogalmazás kétértelmű: a demokráciában valójában sem föltétlen úr, sem szuverén nincs. Helyesebb volna az a meghatározás, mely szerint a demokrácia olyan rendszer, melyben a nép társadalmi és politikai nagykorúságának jogaival élve önmagát kormányozza; ez pedig annyit jelent, hogy a népet azok kormányozzák, akiket ő maga jelölt ki meghatározott természetű hivatalok betöltésére és meghatározott időre, s akiknek tevékenysége fölött jogos ellenőrzést gyakorol, elsősorban képviselői, s e képviselők gyülekezete által."¹⁵

S minthogy a civil társadalom nemcsak egyénekből, hanem az általuk kialakított sajátos közösségekből is áll, a Maritain által megfogalmazott pluralista demokrácia lényegéhez tartozik a XI. Piusz pápa által hangoztatott szubszidiaritás elve: "Amit kisebb és alacsonyabb rangú közületek elintézhetnek, azt nagyobb és magasabb közület jogosan nem vonhatja a maga hatáskörébe, mert az nagy kárral jár és teljesen fölborítja a helyes rendet". Ennek megfelelően - mondja Maritain - "egy pluralista állam a lehető legnagyobb függetlenséget biztosíthatja a részközösségeknek, és saját belső szerkezetét úgy alakítja, hogy az megfeleljen az e közösségek természetéből adódó sajátosságoknak."

Az így fölépített pluralista állam megőrzi egységét, mely "a személy élete, mint centrum köré szerveződik, de nem a személy túlvilági érdekeinek, hanem evilági érdekeinek a szintjén. Az evangéliumi ihletettséggű államban hívők és hitetlenek egyaránt élhetnek és ugyanabban a világi közjóban osztoznak. A világnézeti különbségek természetesen eltérő életfelfogásokkal és magatartási formákkal járnak együtt. Az állam politikai bölcsességével maga határozza meg, hogy milyen jogállást ad a területén élő különböző spirituális közösségeknek, egyfelől figyelembe véve sajátosságaikat és helyzetüket, másfelől szem előtt tartva a törvényhozásnak az erényes életre való orientáltságát és az erkölcsi törvény előírásait, amelyek beteljesítése felé igyekeznek - a lehetőségekhez képest - a különböző formákat irányítani."

Maritain előtt olyan állameszme lebeg, melyben "a társadalmi és regionális csoportok konkrét érdekeit egyszerű tanácsadó szervek képviselnék, és a hatalom a közvetlenül a polgárok és pártjaik politikai akarata és eszméi által

működtetett törvényhozásból és a szintén a néptől származó, de a pártoktól független végrehajtó hatalomból állna, amely mentesülne minden egyéb elfoglaltságtól, kizárólag a közjával foglalkozna."

A létező demokráciákban "a pártok közötti játszma, azaz maguk a pártok, amelyekből a törvényhozó nemzetgyűlések összeállnak, arra tendálnak, hogy megbénítsák a végrehajtó hatalmat és korrumpálják a közjó eszméjét." A megoldás azonban nem a pártok elnyomásában van, hanem abban, hogy "az államot és a kormányzatot függetlenné tegyük tőlük", politikai iskolákká nevelvén és változtatván magukat a pártokat. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha pontosan meghatározzuk és elválasztjuk a törvényhozó hatalom és a végrehajtó hatalom jogkörét.

A hatalmi ágak szétválasztása Maritain szerint nem az egyetlen feltétele a demokrácia megvalósításának. Ennek ugyanis mind politikai mind szociális síkon egyszerre kell végbemennie. "A tulajdon individuális használatának visszaéléseire nem a magántulajdon eltörlésében keresendő az orvosság, hanem éppen ellenkezőleg a magántulajdon általánossá tételében és annak a védelemnek a népszerűsítésében, amellyel a magántulajdon fölfegyverzi az embert. Föladatunk éppen az, hogy minden emberi lény számára biztosítsuk - oly módokon persze, amelyek sokféle változatban lehetségesek és nem zárják ki szükség esetén a kollektivizálás bizonyos nemeit sem - a lehetőséget, hogy részesülhessenek a földi javak magántulajdonlásának előnyeiben, hisz a baj fő fészke éppen abban van, hogy ezek az előnyök csak a kivételezettek kisszámú csoportja számára állnak nyitva."

Maritain véleménye szerint a világ egyszerre jut túl a kapitalizmuson és a szocializmuson. "Filozófiai nyelven beszélve azt is mondhatnám, hogy az egyéni haszon még megmarad, mint ahogy mindig elengedhetetlen sarkallója marad az emberiségnek, de azon az úton halad, hogy elveszítse abszolút elsőbbségét; és hogy a pénz gyümölcsöző termékenységét ma már egy szerződéses társulásban való haszonrészesedés elve helyettesíti." Ezt az új gazdasági és szociális rendszert Maritain "gazdasági humanizmusnak" nevezi. Ennek megvalósításához szükséges, hogy az önmérséklet és az egyszerűség szelleme újra visszatérjen a közgondolkodásba, mert "a nagysághoz - mondja Maritain - egyformán szükséges a bőség és a szegénység", éspedig ugyanannak az embernek életén belül.¹⁶

Ennek az új humanizmusnak a megvalósítása korunk legfőbb feladata, mert "azt gondolom - mondta Maritain egy kanadai újságírónak -, hogy a civilizációt egyedül egy új, szerves és pluralista, az Isten képére teremtett emberi személy méltóságán alapuló demokrácia mentheti meg."¹⁷

JACQUES MARITAIN TÁRSADALOMBÖLCSELETI MŰVEI

- Primauté du spirituel. [A szellemiek elsőbbsége.] Plon, 1927. Religion et culture. [Vallás és kultúra.] Desclée, 1933.
- Du régime temporel et de la liberté. [Az evilági rend és szabadság.] Desclée, 1933.
- Lettre sur l'indépendance. [Levél a függetlenségről.] Desclée, 1935.
- Humanisme intégral. [Az igazi humanizmus.] Aubier, 1936.
- Question de conscience. [Lelkiismereti kérdések.] Desclée, 1938.
- Le Crepuscule de la civilisation. Lés Nouvelles Lettres, 1939. - A civilizáció alkonya. In: Mi európaiak. Vigília, (1947.) Ford. Just Béla. 7-19.p.
- De la justice politique. [A társadalmi igazságosságról.] Plon, 1947. Les Droits de l'homme et le loi naturelle. [Az emberi jogok és a természettörvény.] Hartmann, 1945.
- Christianisme et démocratie. [Kereszténység és demokrácia.] In: Vigília, 1946. dec.,. 1947. jan, febr.,márc.
- Principes d'une politique. [A humanista politika irányelvei.] Hartmann, 1945. A travers la victoire. [A győzelem felé.] Hartmann, 1945. Messages. [Rádióüzenetek Amerikából, 1941-44.] Hartmann, 1945.
- Pour la justice. [Az igazságos világért. Cikkek és előadások 1940-45] Ed. de la Ma ison Francais, New York, 1945.
- La voix de la paix. [A béke víziója. Az UNESCO II. Nemzetközi Konferenciáján, Mexikóban tartott előadás.] Librairie française, Mexico, 1947
- La Personne et le bien commun. [A személy és a közjó.] Desclée, 1947.
- Raison et raisons. [Értelem és érvelés - Filozófiai tanulmányok.] Egloff, 1948. - Az Egyház és a szociális haladás. In: Vigília, 1948. dec.
- L'Homme et l'État. [Az ember és az állam.] Presses universitaires de la Francé, 1953.
- Pour une philosophie de l'histoire. - A történelembölcselet körvonalai. Seuil, 1959.
- Reflexions sur l'Amerique [Tűnődések Amerikáról.] Fayard, 1958.
- Le Philosophie dans la cité. [A filozófus a társadalomban. Tanulmányok.] Alsatia, 1960.